

Se mottakerliste

Ref.

Vår ref. 08/2409-16
ADR C50/HALJ

Dato 01.04.2014

Forslag til fredning etter kulturminneloven §§ 15 og 19 av Krutthuset - Fossum jernverk - 9/2 - Skien kommune

Telemark fylkeskommune foreslår å frede Krutthuset Fossum i Skien kommune i medhold av lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 §§ 15 og 19, jfr. § 22.

Vi ber om at eventuelle merknader til forslaget sendes Telemark fylkeskommune innen **30.5.2014**

Omfanget av fredningen

Fredningsforslaget gjelder et avgrenset område av gnr/bnr 9/2 i Skien kommune.

Fredningen med hjemmel i kulturminneloven § 15 omfatter følgende:

Krutthuset (lagerhus), gnr. 9 bnr. 2, bygningsnr. 164677184, Askeladden ID 118387.
Fredningen omfatter eksteriøret og interiøret.

Fredningen med hjemmel i kulturminneloven § 19 omfatter et område rundt objektet. Området er avmerket på vedlagte kart.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen av krutthuset på Fossum er å bevare en bygning fra en periode i jernverkets historie der man gikk fra fyrsetting til bruk av krutt i bergverksdriften.

Fredningen skal sikre og dokumentere plasseringen og funksjonen til en bygning med en viktig støttefunksjon for bergverkets og jernverkets drift. Fredningen skal ivareta de arkitektoniske og kulturhistoriske verdier knyttet til jernverkets historie som ligger i bygningen og dens omgivelser.

Fredningen av bygningens eksteriør skal sikre arkitekturen. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som fasadeløsning med dør med beslag og lås (lås oppbevares på lager av eier), ventiler, bygningstekniske detaljer og overflater skal opprettholdes. Formålet er videre å bevare konstruksjon og overflater i interiøret.

Fredningen av området rundt bygningen har som formål å bevare og sikre dens virkning i det åpne og ubebygde terrenget grunnet i bygningens opprinnelige funksjon.

Forslag til fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og er fastsatt med hjemmel i kml § 15 tredje ledd og § 19 annet ledd. Bestemmelsene gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner.

1. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte bygningen eller deler av denne.
2. Det er ikke tillatt å bygge om bygningens eksteriør. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 6.
3. Det er ikke tillatt å skifte ut elementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid utover ordinært vedlikehold på bygningens eksteriør. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 6.
4. Det er ikke tillatt å skifte ut elementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid utover ordinært vedlikehold i det interiør som omfattes av fredningen. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 6.
5. Vedlikehold og istandsetting skal skje med tradisjonelle materialer og metoder tilpasset bygningens egenart og på en måte som ikke reduserer de kulturhistoriske verdiene.
6. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfelle under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.
7. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendring som kan forandre områdenes karakter som åpent areal eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for bebyggelse, anlegg av veier eller parkeringsplasser, belysning eller beleg, planering, permanente gjerder innenfor området, masseuttak, utfylling og andre landskapsinngrep (listen er ikke uttømmende).
8. Fredningen av området skal ikke være til hinder for nåværende drift. Dette innebærer at eksisterende jordbruksaktivitet med de nødvendige tiltak som pløying, harving, såing, høsting og utbedring av grøfter i kjente grøftefar m.v. slik den drives i dag ikke medfører plikt til å søke om dispensasjon.
9. Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold eller drift, jf. kulturminneloven §§ 15a og 19.3. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.
10. Fredningen skal ikke være til hinder for sikkerhetsmessig forsvarlig vedlikehold av strømlinjer innenfor området etter gjeldende lover og forskrifter for disse.
11. Tiltak som må gjøres i eventuelle nødsituasjoner kan gjennomføres uten dispensasjon. I slike situasjoner skal det, så langt det er mulig, tas hensyn til kulturminnenes verneverdi. Eventuelle tiltak skal umiddelbart meddeles forvaltningsmyndighet.

Følger av fredningen

Lovhenvvisning:

Når det gjelder behandlingen av fredete anlegg og områdene rundt, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17, 18, 19 og 21.

I henhold til forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven § 1 nr. 2 er forvaltningen av fredete områder, bygninger og anlegg tillagt den enkelte fylkeskommune. I dette tilfellet Telemark fylkeskommune. I henhold til kml §§ 15a og 19 tredje ledd kan fylkeskommunen i særlige tilfeller gi dispensasjon fra fredningen og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep, og som ikke er i strid med formålet med fredningen.

Riksantikvaren er klageinstans for enkeltvedtak fattet av fylkeskommunen, jf. forvaltningsloven (fvl) § 28.

Fredning vil medføre at det må søkes om tillatelse til å sette i gang alle typer tiltak som går utover vanlig vedlikehold. Søknad om tillatelse skal sendes til fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes eller ikke. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før tiltak i tråd med plan- og bygningsloven iverksettes.

Vedlikehold:

Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger og anlegg er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre elementene og detaljene. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Det er imidlertid anledning til å søke om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider. Dersom krav i medhold av kml § 15a virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf. kml § 15a annet ledd.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Eierforhold og reguleringsstatus

Gnr/bnr 9/2 eies av Herman L. Løvenskiold og Leopold Axel Løvenskiold. Området er i kommuneplanens arealdel 2007-2020 avsatt til LNF-område, LNF der landbruk er dominerende. I kommunedelplan for kulturminner vedtatt 20.06.2013 er området avsatt som verdifullt kulturlandskap, mens Krutthuset er markert som fredet.

Tilgrensende område i sør og sørvest, er i gjeldende reguleringsplan, Reguleringsplan for del av fylkesveg H-43 – Hynivegen mellom Skottlandsbekken og Smiebrua, plannr. 643, vedtatt 23.4.1992, regulert til kjøreveg/skjæring, fylling, veg, og fareområde høyspentlinje. Planen har ingen reguleringsbestemmelser.

Forholdet til naturmangfoldloven (lov av 19.6.2009 nr 100)

Naturmangfoldloven trådte i kraft 1.7.2009. Med denne loven har alle samfunnsområder ansvar for å ta naturmangfoldloven i betraktning i saksbehandling som berører natur. Fredningen av Krutthuset Fossum innebærer en opprettholdelse av dagens situasjon med mulighet for endringer etter plan- og bygningsloven på ordinært vis. Fredningsområdet er på den bakgrunn kontrollert i Direktoratet for Naturforvaltnings naturbase, samt i Artskart uten funn av konflikter.

Fredningen har altså etter vår egenvurdering ingen eller svært begrensede konsekvenser for natur og mangfoldet, jf. Naturmangfoldloven § 8.

Fylkeskommunens begrunnelse

Det er i henhold til Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner et nasjonalt mål at et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljø skal være vedtaksfredet innen 2020. Det er et overordnet mål at den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernede kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være fredet innen 2020. Tidligindustrielle kulturminner tilknyttet drift er i dag i liten grad representert blant fredete objekter. Krutthuset på Fossum foreslås derfor fredet for å bidra til å nå målet om et representativt utvalg fredete kulturminner innen 2020.

Telemark fylkeskommune har som mål å utfylle dagens fredningsliste for Telemark med kulturminner som gjør listen mer representativ, herunder fremheve Telemarks tidlige og vesentlige betydning for Norges utvikling som industrinasjon. Krutthuset anses som vesentlig for å forstå norsk jernverks- og bergverks historie.

Fossum jernverk er sannsynligvis det eldste jernverket i Norge. Allerede i 1538 ble det oppdaget malmforekomster på Fossum som var av en slik kvalitet at driften av berg- og jernverk ble opprettholdt i rundt 330 år. I løpet av perioden ble nye metoder tatt i bruk både i jernverks- og bergverksdriften. Overgangen fra fyrsetting til krutt kan knyttes til misforholdet mellom tilgang på og forbruk av trevirke i Fossum jernverks cirkumferens. Behovet for trekull til produksjonslinjen ved jernverket og sagbruksdrift i området, samt en stor tetthet av jernverk (Holden, Bolvig og i Larvik) samt til sølvgruvene ved Kongsberg med overlappende cirkumferenser medførte stort press på skogsressursene til Fossum jernverk. Dette førte igjen til en endring i metode for gruvedriften fra 1750-tallet og fremover. Krutthuset representerer overgangen fra fyrsetting til bruk av minerkrutt som metode for gruvedrift på 1700-tallet.

Bygningen har en stor fortellende verdi og en høy sjeldenhetsverdi. Bygningen er et godt eksempel på en type krutthus som var vanlig i perioden fra 1750 og utover, men som det i dag er få igjen av på landsbasis. Med sin utforming og plassering illustrerer den tydelig funksjonen som krutthus. Det gir også et innblikk i hvordan misforholdet mellom tilgang på og forbruk av trevirke bidro til en endring i gruvedriften rundt 1800. Sammen med fredede Glaserstollen og Breigangsgruvene forteller bygningen om den omfattende bergverksvirksomheten i Telemark og Norge fra 1500-tallet av, som også knyttes til jernverksdrift som gikk fra kongelig til privat eie.

Telemark fylkeskommune mener det er nødvendig å frede et område rundt bygningene for å bevare forståelsen av bygningens funksjon og dens virkning i omgivelsene. Uten et åpent landskapsrom rundt krutthuset blir bygningens verdi som kulturminne vesentlig redusert.

Bygningen er godt bevart og fremstår med god autentisitet. Det er gjort endringer på taket på 1970-tallet, men ikke i bygningskroppen. Endringene som er gjort har ingen negativ konsekvens for forståelsen av funksjonen til bygningen, som slik sett ikke har noen vesentlig redusert autentisitet.

Det står strømlinjer over jordet i nærheten av krutthuset. Dette reduserer opplevelsen av et ellers ubebygget område, men hensikten og funksjonen ved den isolerte plassering av bygningen, med avstand til bolig og oppholdsområder, er likevel ivarettatt.

Beskrivelse av fredningsobjektet

Krutthuset

Krutthuset er reist som et lagringssted for krutt benyttet i bergverksdriften tilknyttet jernverket på Fossum. Bygningen antas reist i siste halvdel av 1700-tallet, og var i bruk som krutthus frem til 1867 og jernverkets nedleggelse. Krutthuset skal fra 1885 ha fått ny funksjon som lager for dynamitt.

Dateringen til siste halvdel av 1700-tallet sammenfaller med skriftlige kilder av 1939 som foreller at forvalteren ved jernverket i 1760 fikk utferdiget en detaljert instruks som blant annet definerte en av oppgavene som å påse at det ble benyttet krutt ved malmutvinning i stedet for setteved. Theodor Fossum beskriver også i 1890 at bygningen er reist før 1800.

Oppføringen av krutthuset må ses i sammenheng med overgang fra fyrsetting til kruttsprenging som metode for malm bryting. Denne overgangen i metode knyttes til et i tiden stort press på tilgjengelige trevirkeressurser.

Fossum delte siste halvdel av 1700-tallet cirkumferens med flere andre verk med tilhørende gruver, og hadde dermed ikke fri tilgang på trevirke. Det var dessuten stort behov for trevirke både til trekullproduksjon knyttet til jernversdriften og sagbruksdrift. I perioden leverte Fossum jernverk en tredjedel av den samlede mengden støpegods som norske jernverk til sammen produserte. Å skulle benytte seg av trevirke også til fyrsetting ble en for stor belastning på de tilgjengelige skogressursene. Det ble derfor i perioder benyttet krutt til å drive ut malmen.

Bygget er oppført direkte på grunnen. Bygningskroppen er utført i slaggstein murt i forband med kalkmørtel og deretter kalket inn- og utvendig. Rundt bygningens øvre del er det spent et jernbånd. På murene står et løst påsatt takoppbygg i tre. Saltaket er tekket med teglstein. Dette går tilbake til en istandsetting utført på 1970-tallet. Bygningen har utoverslående dør i tre. Låsen tilhørende bygningen oppbevares av huseier.

En gouache av O.F. Wergeland omkring 1848 viser krutthuset med pyramidetak. Illustrasjonen plasserer bygningen inn i det samme formspråk som en rekke andre bygninger med tilsvarende funksjon, som det nå forsvunne krutthuset på på Skjøttervolden i Trondheim, reist i 1744, revet i 1918.

Bygningen ble satt i stand i 2012-13, og har TG 1. Den trenger kun ordinært vedlikehold.

Saksgang og høringsuttalelser

Telemark fylkeskommune varslet oppstart om ordinær fredningssak 11.11.2013. I samsvar med kulturminneloven § 22.1 annet ledd ble melding om igangsetting av fredningssak kunngjort i avisene Varden, TA og Telen.

Det kom en høringsuttalelse til varsel om oppstart av fredningssak. Høringsuttaler til varsel om oppstart av fredningssak og Telemark fylkeskommunes kommentarer til disse:

1. Innspill fra Fortidsminneforeningen avdeling Telemark som ser positivt på fredningen. Krutthuset er en viktig identitetskaper og gir opplevelse lokalt, regionalt og nasjonalt. Fortidsminneforeningen ser det som viktig at det er mulighet for å komme til krutthuset over dyrka mark på stedet, noe som må avklares med grunneier.

Kommentar: Telemark fylkeskommune takker for den positive tilbakemeldingen. Fredningsforslaget vil ikke være en hindring for en eventuell tilrettelegging for formidling av krutthuset. En slik tilrettelegging må imidlertid avklares med grunneier, ikke i fredningsdokumentet.

Det er foretatt møter og befarings med eiere vinter 2013 og vår 2014.

Det endelige fredningsforslaget sendes nå på høring til berørte parter og blir lagt ut til offentlig ettersyn. I samsvar med kulturminneloven § 22.2 kunngjøres at fredningsforslaget legges ut på høring i avisene Varden og TA, samt Norsk lysningsblad.

Vi ber om at eventuelle merknader til forslaget sendes Telemark fylkeskommune innen 30.5.2014. Eventuelle merknader/uttalelser blir mottatt og vurdert før saken sendes Skien

kommune for politisk behandling, jf. kulturminneloven § 22.3. Uttalen fra kommunen blir deretter vurdert og kommentert før politisk behandling i fylkeskommunen. Et bearbeidet forslag sendes deretter til Riksantikvaren for endelig vedtak.

Vi anmoder om at det som foreslås fredet blir behandlet som fredet inntil fredningssaken er gjennomført. Dette innebærer at det tas kontakt med Telemark fylkeskommune dersom man vil sette i verk tiltak som vil medføre endringer eller som går ut over vanlig vedlikehold.

For nærmere informasjon om fredningsprosessen vises til Riksantikvarens informasjonsblad nr. 10.1 «Kulturminneloven § 15 og 19. Saksbehandlingsregler og prosedyre fr gjennomføring av fredningssak» på www.riksantikvaren.no.

Vi ber om at eventuelle merknader til forslaget sendes Telemark fylkeskommune innen 30.5.2014

Med hilsen

Jorun Aresvik Hals
rådgiver - Kulturminnevern
jorun.aresvik-hals@t-fk.no

Mottakere:

Leopold Axel Løvenskiold, Fossumvegen 51, 3721 Skien
Herman L. Løvenskiold, Postboks 206, 3701 Skien

Kopi:

Riksantikvaren, pb. 8196 Dep., 0034 Oslo
Løvenskiold-Fossum Forvaltning ANS, v/Kjetil Ditlefsen, Postboks 206 Sentrum, 3701 Skien
Skien kommune, Postboks 158 Sentrum, 3701 Skien
Fylkesmannen i Telemark, Postboks 2603, 3702 Skien
Fortidsminneforeningen i Telemark, Postboks 236 Sentrum, 3701 Skien
Skien Historielag, Postboks 318, 3701 Skien
Telemark Museum, Øvregate 41, 3715 Skien
Skagerak Energi, pb. 244, 3946 Porsgrunn
Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap, Region Sør-Norge, Postboks 318,
4663 Kristiansand S
Statens vegvesen Region sør, Serviceboks 723, 4808 Arendal

Vedlegg:

Kart over fredningens omfang